

УДК: 371.3:159.922.7

В. С. ЦЕРКЛЕВИЧ, О. М. ГУРМАН

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК УМОВА ІНТЕГРУВАННЯ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В ГРУПУ ОДНОКУРСНИКІВ

Розглянуті педагогічні умови та особливості інтегрування студентів з обмеженими функціональними можливостями в групу однокурсників та академічну спільноту вищого навчального закладу. Визначені умови формування сприятливого освітнього середовища вищої школи щодо вказаної категорії студентів, складові, принципи та особливості організації інтегрованого навчання, дотримання яких забезпечить найбільшу ефективність процесу інтегрування.

Ключові слова: особа з обмеженими функціональними можливостями, інтегрування, вищий навчальний заклад.

В. С. ЦЕРКЛЕВИЧ, О. Н. ГУРМАН

СОЗДАНИЕ БЛАГОПРИЯТНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ КАК УСЛОВИЯ ИНТЕГРИРОВАНИЯ СТУДЕНТОВ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В ГРУППУ ОДНОКУРСНИКОВ

Рассмотрены педагогические условия и особенности интегрирования студентов с ограниченными функциональными возможностями в группу однокурсников и академическое сообщество высшего учебного заведения. Выделены условия формирования дружественной образовательной среды высшей школы относительно указанной категории студентов, составляющие, принципы и особенности организации интегрированного обучения, применение которых обеспечит наивысшую эффективность процесса интегрирования.

Ключевые слова: человек с ограниченными функциональными возможностями, интегрирование, высшее учебное заведение.

V. S. ZERKLEVICH, E. N. GURMAN

PROVIDING GOOD CONDITION OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS INTEGRATING STUDENTS WITH LIMITED FUNCTIONAL OPPORTUNITIES IN GROUP OF CLASSMATES

In the article the pedagogical conditions and features the integration of students with limited functionality in a group of fellow students and academic community of higher education, determines the formation of a favorable learning environment for high school students indicated category, selected components, principles and organization of integrated learning, compliance with which will provide the most effectiveness of the process of integration.

Key words: person with limited functional opportunities, integration, higher education institution.

Нині сьогодні цивілізований світ у своїй більшості – і не тільки на рівні окремої держави, а й на рівні світового суспільства – переходить до нової парадигми: «єдине суспільство, яке включає людей з різноманітними проблемами». Починає формуватися нова культурна норма – повага до людей фізично та інтелектуально неповноцінних, що й фіксує міжнародне законодавство. В окремих державах ця концепція представлена в документах державного

законодавства: «Закон про навчальний план основної школи» (1980 р., Швеція), акти про освіту (1981–1985 р.р., Велика Британія), «Тимчасовий Закон із спеціальної та середньої спеціальної освіти» (1985 р., Нідерланди), подібні закони в Німеччині, Австрії, Польщі тощо.

Повноцінне включення осіб з обмеженими функціональними можливостями у життя суспільства можливе лише за посередництва освітніх структур. В зв'язку з цим одним із першочергових завдань сучасної вищої школи щодо таких осіб є забезпечення їх інтегрування в групу однокурсників та академічну спільноту ВНЗ.

Мета статті – розкрити процес формування сприятливого освітнього середовища як умову інтегрування студентів з обмеженими функціональними можливостями в групу однокурсників.

Актуальність, соціальна та освітня значущість проблеми зумовлюють наступні **завдання статті**: 1) охарактеризувати педагогічні особливості процесу інтегрування студентів з обмеженими функціональними можливостями в групу однокурсників; 2) виокремити умови формування сприятливого освітнього середовища ВНЗ; 3) визначити складові, принципи та особливості організації інтегрованого навчання у ВНЗ, дотримання яких забезпечить найбільшу ефективність процесу інтегрування.

Характеризуючи педагогічні особливості процесу інтегрування студентів з обмеженими функціональними можливостями в групу однокурсників, враховує специфіку такого процесу в шкільному середовищі. Л. Виготський вказував, що «Школа має проникнути і огорнути дитину тисячами соціальних зв'язків». Разом з тим вона має адаптуватися до конкретної дитини (Г. Барлетт), оскільки для двох людей середовище ніколи не буває однаковим (Е. Фромм). Ці положення можемо використовувати і при побудові інтегрованого освітнього простору вищої школи.

Основною умовою успішного інтегрування студентів з обмеженими функціональними можливостями в групу однокурсників є створення *сприятливого* освітнього середовища, а головним принципом при цьому – забезпечити студенту з обмеженими функціональними можливостями можливість «бути як всі і залишатися *самим собою*». Вагому ланку вказаного становлять викладачі, куратори, працівники служб соціально-педагогічного та соціально-психологічного супроводу, адміністрація ВНЗ.

Оскільки позиція викладача є суттєвою складовою успіху інтегрування студентів з обмеженими функціональними можливостями в групу однокурсників, розглянемо основні труднощі, з якими викладачі та куратори зустрічаються під час роботи в інтегрованих групах. Дослідження, проведені в Університеті «Україна» і зарубіжних вузах, свідчать про наявність двох основних груп проблем [1].

Перша група охоплює спільні проблеми навчання, властиві студентам незалежно від нозологій: низький рівень загальноосвітньої підготовки; прогалини у знаннях з базових дисциплін; уповільненість темпу сприйняття навчального матеріалу; порушення концентрації уваги; швидка втомлюваність, знижена працездатність; несвоєчасне звернення за допомогою через низький рівень комунікативності, замкненість у собі, недовіра до оточуючих; пропуски занять внаслідок підвищеної вразливості до інфекційних захворювань. Друга група проблем пов'язана з типами функціональних обмежень студентів з обмеженими функціональними можливостями.

О. Ферапонтова визначає фактори, що суттєво впливають на успіх формування інтегрованого освітнього простору, допомагають студентам зрозуміти і прийняти цінність інклюзивного (інтегрованого) навчання шляхом усвідомлення проблем, з якими зустрічаються люди з обмеженими функціональними можливостями, в тому числі їхні однокурсники. Це, зокрема:

1) співробітництво ВНЗ, який практикує інтегроване навчання, з громадськими організаціями людей з обмеженими функціональними можливостями, що використовують концепцію незалежного життя (обговорення та організація спільних заходів, здійснення дослідницьких проектів);

2) просвітницька робота зі студентами (аудиторна та позааудиторна, наприклад, робота з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю, практика тьюторського супроводу);

3) робота з батьками дітей з обмеженими функціональними можливостями, що орієнтована на зміну світогляду батьків;

4) добровільний (волонтерський) рух [2, с. 169–171].

У дослідженні В. Кантора визначено основні принципи організації процесу навчання молоді з обмеженими функціональними можливостями з урахуванням реабілітаційного фактора: принцип адекватності змісту і форм реабілітаційно-педагогічної підтримки цільовими установками та умовами професійно-освітньої діяльності інвалідів; принцип актуалізації реабілітаційно-педагогічних засад керівництва професійно-освітньою діяльністю інвалідів на всіх його рівнях; принцип опори на інтегрований (змішаний) студентський колектив інвалідів та осіб, що не мають інвалідності; принцип опори на власну цілеспрямовану активність інвалідів у професійно-освітньому середовищі; принцип врахування індивідуально-педагогічних характеристик реабілітаційного потенціалу студентів-інвалідів; принцип спрямованості на всебічну соціальну реабілітацію інвалідів; принцип неперервності реабілітаційно-педагогічної підтримки інвалідів у межах навчально-освітнього процесу; принцип здійснення реабілітаційно-педагогічної підтримки інвалідів у взаємозв'язку з їх медичною, технічною та психологічною реабілітацією [3, с. 58].

Складовою процесу інтегрування є педагогічні технології, що використовуються в процесі навчання. Вони, як правило, є визначальними при побудові стосунків у системі «викладач – студент». Головна тенденція, якої необхідно дотримуватись, – це перехід від суб'єкт-об'єктних взаємин до суб'єкт-суб'єктних. Тому актуальним є використання в процесі навчання технологій тренінгової роботи, технологій ігрового навчання, дослідницьких методів навчання, проблемного навчання, комп'ютеризованого навчання тощо. Важливу роль у цьому процесі посідає використання евристичних технологій: розглядаючи навчання у вищій школі як процес ділової комунікації, а викладача і студентів (в тому числі студентів з обмеженими функціональними можливостями) як партнерів у ньому, дидактичні проблеми вирішуються в діловому та особистісному спілкуванні. Оптимально, коли спілкування між викладачем, здоровими студентами та студентами з обмеженими функціональними можливостями відбувається в контексті культури ділового спілкування, яка передбачає значущість, рівність і цінність кожного учасника процесу.

Загалом інтегрування студентів з обмеженими функціональними можливостями в групу однокурсників можливе лише при здійсненні системного супроводу вказаної категорії: під час вступу у ВНЗ, індивідуального (тьюторського), педагогічного, психологічного, соціального супроводу.

Успішність інтегрування забезпечується дотриманням наступних концептуальних положень при організації освітньо-виховного процесу:

- комплексності та системності у вирішенні освітньо-виховних завдань;
- діяльнісного характеру навчання;
- забезпечення емоційної причетності до навчального процесу;
- поєднання індивідуальних та групових форм роботи;
- дотримання принципу рефлексивності [4, с. 28–30].

М. Тавакалова відзначає, що ті викладачі, які мають досвід роботи на принципах інклюзивної освіти, розробили наступні способи інклюзії (інтеграції):

- ставитися до студентів з обмеженими функціональними можливостями як до будь-яких інших студентів у групі;
- включати їх в однотипні види діяльності, хоча ставити різні за складністю завдання;
- залучати всіх студентів у колективні форми навчання та групове вирішення завдань;
- використовувати такі стратегії колективної участі, як спільні проекти, лабораторні, польові дослідження тощо [5, с. 26].

При плануванні навчального процесу необхідно враховувати співвідношення кількості «студентів норми» та студентів з обмеженими функціональними можливостями. Визначаючи подібне співвідношення для загальноосвітньої школи, професор М. Малофєєв вказує, що в інтегрованому класі наповненістю не більше 20 осіб (включаючи дітей з однорідними порушеннями) має бути не більше 3 дітей з важкими відхиленнями у розвитку або 6 з більш легкими порушеннями чи 2–4 учні з двома неоднорідними порушеннями. Аналогічний підхід пропонує А. Колупаєва. Вона зазначає: «Доцільно, щоб наповнюваність класу, до якого інтегруються діти з особливими потребами, становила не більше 20 учнів. У класі (групі) може бути не більше трьох дітей з особливими потребами однієї категорії (з порушенням слуху або

зору тощо)» [6, с. 12]. Характеризуючи академічну групу ВНЗ, відзначимо, що дослідники притримуються точки зору стосовно загальноосвітньої школи, тобто 2–3 студенти з обмеженими функціональними можливостями на групу.

Інтегрування студентів з обмеженими функціональними можливостями в освітній простір передбачає інтеграцію в усіх сферах – навчальній, дозвіллевій, суспільній і є можливим лише за умови включеності в усі три види діяльності. Саме тут проявляються основні проблеми процесу інтегрування на рівні міжособистісних зв'язків. Відомо, що найчастіше інтеграція здійснюється лише на рівні навчальної діяльності, коли зв'язки між здоровими студентами та студентами з обмеженими функціональними можливостями встановлюються та реалізуються в межах навчального процесу (як правило, завдяки цілеспрямованому педагогічному впливові викладача або куратора). Нерідко зустрічається і так званий «нульовий» варіант, коли студент з інвалідністю не має суттєвих зв'язків з іншими студентами навіть у межах навчального процесу. Непоодинокими є випадки, коли студент з обмеженими функціональними можливостями займає дезінтегративну позицію, вимагаючи певних «скидок на інвалідність», тобто зниження вимог до себе з боку оточення, тим самим протиставляючи себе іншим студентам.

Тому вагомою умовою формування міжособистісних стосунків у групі є спільність інтересів. В межах навчального процесу, аудиторної діяльності, ця спільність інтересів проявиться в потребі здобуття високого рівня професійних знань, фахових навичок, професійної компетентності.

Окреслюючи основні психолого-педагогічні особливості організації процесу навчання в межах інтегрованих/інклюзивних навчальних закладів, варто зауважити, що такі навчальні установи зорієнтовані на інші освітні стандарти і досягнення, ніж ті, які визнаються звичайною системою освіти. Мета такого навчального закладу – дати всім студентам можливість найбільш повноцінного соціального життя, найбільш активної участі в колективі, місцевій спільноті, забезпечивши цим повну взаємодію, допомогу одне одному як членам співтовариства. Цей ціннісний імператив демонструє, що всі члени навчального колективу і суспільства пов'язані між собою і студенти не лише взаємодіють між собою в процесі навчання, а й розвиваються, коли приймають спільні рішення стосовно управління процесами в навчальній аудиторії [7, с. 75–84].

Таким чином, окреслені психологічні та педагогічні особливості інтегрованого навчання студентів з обмеженими функціональними можливостями спільно зі здоровими студентами дають підставу припустити, що оптимальна організація цього процесу забезпечується виконанням наступних умов:

- єдності навчальної та виховної, аудиторної та позааудиторної роботи, спрямованої на успішну адаптацію в соціальному середовищі студентів, що не мають функціональних обмежень;
- спільності та скоординованості зусиль викладачів, кураторів, працівників служб соціально-психологічного та соціально-педагогічного супроводу, впровадження практики тьюторства;
- формування комунікативних навичок спілкування студентів з обмеженими функціональними можливостями зі своїми здоровими ровесниками, забезпечення спільності інтересів та взаємного позитивного сприйняття; організації групового та індивідуального соціально-педагогічного консультування, наявності соціально-реабілітаційної складової в освітньому процесі;
- використання інтерактивних занять, участь в групах взаємодопомоги, у тренінгах, спрямованих на формування навичок незалежного способу життя, активного стилю поведінки, правової обізнаності з питань правового статусу та додаткових гарантій соціального захисту студентів, що мають функціональні обмеження.

Розробка оптимальної моделі інтегрування студентів з обмеженими функціональними можливостями в групу однокурсників потребує детального вивчення наявного українського та зарубіжного науково-педагогічного та практичного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Таланчук П. М. Комплексний підхід до проблем інвалідів: статистика, дійсність, майбутнє / П. М. Таланчук, Д. Л. Коноплицька // Соціальний захист. – 2001. – № 11. – С. 18–20.

2. Ферапонтова О. И. Социальные аспекты инклюзивного образования детей-инвалидов / О. И. Ферапонтова // Вестник Самарского государственного университета. – 2007. – № 1 (51). – С. 165–172.
3. Кантор В. З. Реабилитационно-педагогические основы организации обучения молодежи с ограниченными возможностями в системе высшего образования / В. З. Кантор // Доступность высшего образования для инвалидов. – Челябинск, 2003. – С. 56–74.
4. Образовательная интеграция и социальная адаптация лиц с ограниченными возможностями: пособие для учителей, психологов и родителей детей с ограниченными возможностями / А. Н. Коноплева и др. – Минск: НИО, 2005. – 250 с.
5. Тавакалова М. М. Социально-психологическое обеспечение инклюзивного обучения инвалидов боевых действий: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / М. М. Тавакалова. – М.: РГБ, 2007.
6. Колупасва А. Організаційно-педагогічні умови інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір / А. Колупасва // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С.10–12.
7. Salsburu C. I. On the nature and change of an inclusive elementary school / C. I. Salsburu, M. M. Palombarc, W. M. Hollowood // The Journal of the Association for Persons with Sewere Handicaps. – 1993. – № 18. – P. 75–84.